

Oamk Journal

Oulun ammattikorkeakoulun julkaisuja

Tämä on alkuperäisen julkaisun rinnakkaistallenne. Rinnakkaistallenne saattaa erota alkuperäisestä sivutukseltaan ja painoasultaan.

This is an electronic reprint of the original publication. This version may differ from the original in pagination and typographic detail.

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä/Please cite the original version:

Mehtälä, H., Ylitalo, K. & Tervonen, H. 2022. Päihde- ja lainrikkojatausta luovat osattomuuden ja kohtaamattomuuden kokemuksia. Oamk Journal 111/2022.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe2022062348995>

Päihde- ja lainrikkojatausta luovat osattomuuden ja kohtaamattomuuden kokemuksia

23.6.2022 - Mehtälä Hilla, Ylitalo Kaisu, Tervonen Harriet

Yhteiskunnan rakenteet ja asenteet vaikuttavat päihde- ja lainrikkojataustaisten osallisuuden toteutumiseen. Leimautuminen vähentää osallisuutta ihmisen omassa elämässä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Osallisuuden esteenä on esimerkiksi taustaisuudesta johtuva hauras yhteys omiin vahvuuksiin ja voimavaroihin. Taustaisuus vaikeuttaa molemminpuolisen luottamuksen rakentumista sekä vähentää osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia. Osattomuuden kokemuksiin vaikuttavat vahvasti myös leimautumisesta johtuvat kohtaamattomuuden kokemukset yhteiskunnan palveluissa.

Taustaisuus vaikuttaa vahvasti osallisuuden kokemuksiin (kuva: Wokandapix/pixabay.com).

Osallisuus on yksilöllinen tuntemisen, kuulumisen ja tekemisen kokonaisuus, jossa keskeistä on luottamus, sitoutuminen ja kuulluksi tuleminen yhteisöissä ja yhteiskunnassa [1] [2]. Osallisuus on yhdenvertaisia oikeuksia, mahdollisuuksia ja resursseja osallistua. Se luo yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisen tunteita, on vaikuttamista omien asioiden kulkuun ja syntyy osallistumisen kautta. [3]

Elintason, elämänlaadun ja elintapojen osalta vangit ovat yksi kaikkein huono-osaisimmista ihmisryhmistä, useimmat jo vankilaan päätyessään, mutta vielä useammat vankilasta vapautuessaan [4]. Vapautuneiden vankien osallisuuden kokemuksia tarkasteltiin Oulun ammattikorkeakoulussa tehdyssä opinnäytetyössä.

Yhteiskunnan rakenteet ja asenteet vaikuttavat osallisuuden toteutumiseen

Yhteiskunnan rakenteet voivat olla tukemassa osallisuuden kokemusten syntymistä mutta toisaalta estää osallisuuden toteutumisen ja syrjäyttää. Asenneilmapiiri vaikuttaa yksilöiden osallisuuden kokemuksiin yhteiskunnassa [5]. Päihde- ja lainrikkojataustan luoma leimautuminen voi estää sosiaalista kanssakäymistä ja vuorovaikutussuhteiden luomista sekä tuottaa osattomuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia. Taustaisuus voi luoda vahvan leiman, jolloin ihmistä ei nähdä yksilönä, vaan häneen liitetään usein taustaan liittyviä stereotyyppisiä negatiivisia ominaisuuksia. Leimautuminen vaikeuttaa yhteiskuntaan kiinnittymistä ja on yksi suurimmista uusintarikollisuuden syistä. Kun ihmistä kohdellaan rikollisena, hän alkaa käyttäytyä odotusten mukaisesti. [6]

Syrjivät asenteet näkyivät opinnäytetyössä esimerkiksi kohtaamattomuuden kokemuksina palveluissa. Päihde- ja lainrikkojataustainen kohdataan palveluissa helposti ensisijaisesti taustansa kautta, jolloin asiakkaan todelliseen tilanteeseen ei perehdytä keskustelemalla ja kuuntelemalla asiakasta itseään. Terveystieteidenhuollossa kohtaamattomuus saattaa jättää päihdetaustaiset osattomiksi asianmukaisesta hoidosta, esimerkiksi riittävästä kipulääkityksestä.

Päihde- ja mielenterveyspalvelujen riittämättömyys vaikuttaa päihdetaustaisten osallisuuden kokemuksiin yhteiskunnassa, sillä päihdepalveluja tarvitsevista vain

noin kolmannes pääsee niiden piiriin [7]. Myös mielenterveys- ja päihdepalveluiden eriytyneisyys aiheuttaa samanaikaisesti sekä päihde- että mielenterveysongelmista kärsivien pallottelua palveluiden välillä. Tämä voi johtaa jopa siihen, että asiakas jää kokonaan ilman tarvitsemaansa apua ja tukea [8].

Molemminpuolinen luottamus osallisuuden edellytyksenä

Osallisuus yhteisöissä on erityisen tärkeä osa-alue voimattomuutta, toivottomuutta ja vaikutusmahdollisuuksien puutetta kokeville. Luottamuksen osoittaminen ja vertaisena vaikuttajana kohtelemisen voivat tukea ihmisen uskoa itseensä ja vaikutusmahdollisuuksiinsa. [9] Luottaakseen itseensä ja toisiin ihmisen pitää tulla nähdyksi, kuulluksi ja hyväksytyksi omana itsenään.

Päihteettömyys on yksi keskeinen osallisuuden osatekijä, koska päihteiden käyttö vaikeuttaa yhteisöihin sitoutumista. Jos päihteet ovat kiinteästi läsnä omassa elämässä, on vaikea olla rehellinen. Päihteiden käytön takia päihteettömistä yhteisöistä ja niiden toiminnasta jää helposti ulkopuoliseksi.

Leimautuminen voi myös vaikeuttaa luottamuksen rakentumista läheisverkostoissa, muissa yhteisöissä ja palveluissa. Luottamuksen puute vaikuttaa kaikissa kohtaamisissa. Päihde- ja rikostaustaisen voi olla vaikea kertoa oman elämänsä tilanteesta kokiessaan, ettei palvelun työntekijä luota häneen. Kun asiakas on kokenut elämässään epäonnistumisia, epäoikeudenmukaisuutta ja menetyksiä, on vuorovaikutus työntekijän ja asiakkaan välillä erityisen tärkeää. Asiakkaan luottamus itseensä, palveluihin ja tulevaisuuteen on jo lähtökohtaisesti heikkoa. [10]

Hauras yhteys omiin vahvuuksiin ja voimavaroihin osallisuuden esteenä

Taustaisuus voi vaikuttaa siihen, miten tulee kohdatuksi palveluissa. Se voi myös vaikuttaa käsitykseen itsestä ja luoda osattomuuteen usein liittyvän arvottomuuden

kokemuksen. Ihmisen on ensin oltava arvokas toisten silmissä ollakseen arvokas omissa silmissään. Osallisuus omassa elämässä on ennen kaikkea sitä, että kokee itsensä merkitykselliseksi ja saa elää osana erilaisia suhteita, ryhmiä ja yhteisöjä siten, että tulee kuulluksi, nähdyksi, arvostetuksi ja ymmärretyksi. [9]

Päihde- ja lainrikkojataustaisilla itsetunto ja itseluottamus ovat usein hyvin heikkoja ja yhteys omiin voimavaroihin ja vahvuuksiin on hauras. Päihde- ja lainrikkojatausta koetaan usein epäonnistumisena elämässä ja oman toiminnan koetaan aiheuttaneen myös läheisille häpeää ja pettymyksen tunteita. Raitistuminen ja rikollisesta elämäntavasta luopuminen vaatii usein identiteetin uudelleen rakentamista. Identiteettiä vahvistetaan tukemalla yksilöllisten voimavarojen ja kykyjen löytämistä ja käyttöön ottamista [11]. Ihminen voi aloittaa uuden elämän ja uuden identiteetin rakentamisen myös vankilatuomion kaltaisten vaikeiden elämäkokemusten jälkeen, mutta se vaatii yhteyttä toisiin ihmisiin.

Päihde- ja lainrikkojataustaiset tarvitsevat enemmän aitoa kohtaamista

Osallisuuden edellytyksenä on ihmisen perustarpeiden, kuten asumisen ja toimeentulon, turvaaminen. Arjen on oltava hallittavaa, että ihmisellä olisi resursseja osallistua, toimia ja vaikuttaa. Päihteettömyys ja rikollisesta elämäntavasta luopuminen ovat monelle päihde- ja lainrikkojataustaiselle arjen hallinnan peruspilari.

Yksi tärkeimpiä päihteettömyyttä ja rikoksettomuutta tukevia valintoja on päihteitä käyttävistä kavereista luopuminen, mutta sen seurauksena koetaan usein yksinäisyyttä. Päihde- ja lainrikkojataustaiselle sopivan päihteettömän yhteisön löytäminen voi tarjota mahdollisuuksia osallisuuden kokemuksille. Kokemukset yhteisöön kuulumisesta, yhdenvertaisuudesta ja arvostetuksi tulemisesta ovat olennainen osa osallisuutta, mutta päihde- ja lainrikkojataustainen tulee usein omana itsenään hyväksytyksi ainoastaan vertaistensa taholta.

Haavoittuvassa elämäntilanteessa olevat tarvitsevat palveluissa riittävästi aikaa ja tukea luottamuksen rakentamiseen ja oman elämäntilanteensa sanoittamiseen, että

he ohjautuisivat oikeiden palveluiden piiriin oikea-aikaisesti. Esimerkiksi vankilasta vapautuvan liian nopea siirtyminen koulutukseen tai työelämään voi tuottaa epäonnistumisia ja heikentää itsetuntoa entisestään.

Päihde- ja lainrikkojатаustaisten osallisuutta voidaan merkittävästi lisätä vertaistukeen perustuvilla matalan kynnyksen palveluilla, joita esimerkiksi Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella tarjoaa KRIS-Oulu ry. Matalan kynnyksen palveluilla tarkoitetaan rinnalla kulkemista ja vahvaa tukea arjessa. Vertaistuen kautta on mahdollista saada toiveikkaampia näköaloja myös omaan elämään.

Osallisuuden edistäminen on ennen kaikkea aitoa kohtaamista, vahvuuksien ja voimavarojen yhdessä löytämistä ja ohjaamista niiden käyttöön ottamiseen kuntouttavalla työotteella. Päihde- ja lainrikkojатаustaisellakin on oikeus tulla kohdatuksi ja hyväksytyksi omana itsenään ilman menneisyytensä taakkaa.

Mehtälä Hilla, opiskelija (sosiaalialan tutkinto-ohjelma)
Oulun ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö

Ylitalo Kaisu, opiskelija (sosiaalialan tutkinto-ohjelma)
Oulun ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö

Tervonen Harriet, lehtori
Oulun ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveystieteiden yksikkö

Artikkeli perustuu opinnäytetyöhön:

Mehtälä, H. & Ylitalo, K. 2022. "Uus nimi olis ihan jees, uuella sotulla." Back up! -hankkeen asiakkaiden osallisuuden kokemuksia omassa elämässä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Oulun ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan tutkinto-ohjelma. Opinnäytetyö.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202203233910>

Lähteet

- [1] Pajula, E. 2014. Tositarinoita osallisuudesta. Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Saarijärvi, 11–21. Hakupäivä 29.4.2021. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- [2] Saari, J. & Grönlund, H. 2021. Vankien osallisuus ja sosiaalinen tuki. Teoksessa J. Saari & S. Kainulainen (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa Tampere: Vastapaino, 177–196.
- [3] Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R-M. 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Hakupäivä 8.4.2021. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600
- [4] Saari, J. & Kainulainen, S. 2021. Esipuhe. Teoksessa J. Saari & S. Kainulainen (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa Tampere: Vastapaino, 7–9.
- [5] Särkelä-Kukko, M. 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Saarijärvi, 34–50. Hakupäivä 29.4.2021. <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>
- [6] Laitinen, A. & Aromaa, K. 2005. Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.
- [7] Sosiaali- ja terveysministeriö. 2016. Arviomuistio: Mielenterveyslain- ja päihdehuoltolain palvelut. Hakupäivä 4.2.2022. <https://stm.fi/documents/1271139/1977545/Arviomuistio+mielenterveyslain+ja+>

p%25C3%25A4ihdehuoltolain+palvelut.pdf/22c2f719-e424-4c80-81fa-6caf7c9e2d7e

[8] Günther, K. & Ranta, J. 2019. Mielenterveys- ja päihdekuntoutuksen palvelusiirtymät: asumisyksikön työntekijöiden neuvottelut asiakkaiden muuttuvista palvelutarpeista. Teoksessa A. Pehkonen, T. Kekoni & K. Kuusisto (toim.) Oikeus päihdehuoltoon. Tampere: Vastapaino, 219–252.

[9] Isola, A-M, Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Hakupäivä 8.4.2021.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>

[10] Matthies, A-L., Svenlin, A-R., Rantamäki, N. & Viitasalo, K. 2021. Aikuissosiaalityössä vaikuttavat sosiaaliset mekanismit. Teoksessa A-L Matthies, A-R. Svenlin & Turtiainen, K. (toim.) Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Tallinna: Gaudeamus Oy, 189–202.

[11] Rouvinen-Wilenius, P. 2014. Kohti osallisuutta – mikä estää, mikä mahdollistaa? Teoksessa A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, Saarijärvi, 51–68. Hakupäivä 29.4.2021.
<https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/osallisuuden-j%25C3%A4ljill%25C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>

METATIEDOT

Tyyppi: Artikkel

Julkaisija: Oulun ammattikorkeakoulu

Julkaisunumero: 111/2022

Julkaisuvuosi: 2022

Tekijätiedot: Mehtälä Hilla, Ylitalo Kaisu, Tervonen Harriet

Oikeudet: CC BY-SA 4.0

Kieli: suomi

Pysyvä osoite: <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe2022062348995>

Tiivistelmä: Yhteiskunnan rakenteet ja asenteet vaikuttavat päihde- ja lainrikkojajärjestelmien osallisuuden toteutumiseen. Leimautuminen vähentää osallisuutta ihmisen omassa

elämässä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Osallisuuden esteenä on esimerkiksi taustaisuudesta johtuva hauras yhteys omiin vahvuuksiin ja voimavaroihin. Taustaisuus vaikeuttaa myös molemminpuolisen luottamuksen rakentumista sekä vähentää osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia. Osattomuuden kokemuksiin vaikuttavat vahvasti myös leimautumisesta johtuvat kohtaamattomuuden kokemukset yhteiskunnan palveluissa. Artikkelin perustuu opinnäytetyöhön asiakkaiden osallisuuden kokemuksia omassa elämässä, yhteisöissä ja yhteiskunnassa.